

Architectuur in Nederland

Jaarboek/Yearbook
2013/2014

Architecture in the Netherlands

nai010 uitgevers/publishers

Vittorio Magnago Lampugnani verwoordt in het citaat hiernaast trefend hoe het beoordelen van stadsprojecten, gebouwen en objecten vandaag in een conditie van onzekerheid verkeert. Het idee dat elk nieuw project vorige projecten omver moet werpen, overbluffen of overtroeven, hebben we vandaag ver achter ons gelaten. Wij zijn op zoek naar andere kaders om projecten te beoordelen, om hun bijdrage aan de architectuurcultuur en aan de bredere sociale, culturele en maatschappelijke conditie te evalueren.

Meer dan 350 inzendingen kreeg de redactie dit jaar ter beoordeling. De problemen in de bouwsector, waarvan al vele jaren sprake is, zijn nog niet zichtbaar in de inzendingen voor het Jaarboek. Er wordt in Nederland nog veel gebouwd en de kwaliteit van de architectuur is door de bank genomen van een hoog niveau. In de selectie troffen wij een grote groep kwalitatief goede scholen, degelijke kantoorgebouwen, indrukwekkende publieke gebouwen en ook aangename, goed ontworpen woningen.

De individuele en collectieve woningbouw blijft daarbij het laboratorium bij uitstek van de Nederlandse architectuur. We vinden er onder meer typologische vernieuwing, hergebruik, experimenten met materialen, innovatieve vormen van collectiviteit en publieke ruimte, en bijzondere relaties tot het stedelijke of agrarische landschap. Al deze aspecten van de architectuur worden in de woningbouw uitgezocht, gearticuleerd en vormgegeven.

Weerstand

Uit verhalen van architecten valt op te maken dat de hoogdagen van Superdutch, gekenmerkt door een 'the sky is the limit'-attitude en ongebreideld experimenteren, voorgoed voorbij zijn. Architecten vertellen steeds vaker over hoe hun projecten het resultaat zijn van complexe onderhandelingen tussen verschillende actoren die vanuit verschillende denk- en waardeaders het proces benaderen. Op zichzelf is dit geen nieuw gegeven. De architectuur is altijd al het resultaat geweest van gelaagde krachtenvelden en onderhandelingen tussen

In the quotation opposite Vittorio Magnago Lampugnani pithily describes the condition of uncertainty that bedevils the critique of urban projects, buildings and objects today. The notion that each new project must overturn, confound and outdo previous projects has long since been abandoned. Today we are searching for different structures by which to judge projects, to evaluate their contribution to architectural culture and to the wider social, cultural and social condition. This year, over 350 entries were submitted for assessment by the editors. The long-standing problems in the construction industry are not yet visible in the entries for the Yearbook. There is still a lot of construction going on in the Netherlands and the quality of the architecture is generally of a high standard. In making our selection we came across a large group of good quality schools, well-crafted office buildings and impressive public buildings, as well as pleasant, well-designed dwellings.

Individual and collective residential construction remains the laboratory par excellence of Dutch architecture. It encompasses typological innovation, adaptive reuse, experiments with materials, innovative forms of collectivity and public territory, and special relationships with the urban or agrarian landscape. All these aspects of architecture are investigated, articulated and shaped in residential construction.

Resistance

From what architects are saying it is clear that the heyday of Superdutch, characterized by a 'the sky is the limit' attitude and extravagant experiments, is well and truly over. Architects increasingly describe

diverse actoren. Wel is het opmerkelijk hoe deze negotiërende karakteristiek van de architectuur steeds vaker een centrale bekommernis wordt van de strategieën die architecten ontwikkelen. Architectuur heeft te maken met het overwinnen van weerstand, die weerstand dwingt architecten om nieuwe posities in te nemen en andere benaderingen te ontwikkelen.

XS

Kleinschalige interventies zijn een andere tendens die we bij de inzendingen van 2013 terugvonden. Het project van Ronald Rietveld (RAAAF) en Frank Havermans op de voormalige militaire vliegbasis Soesterberg en de kleine theekeupel van Inbo architecten op landgoed De Overplaats in Heemstede zijn twee typerende voorbeelden. De Jaarboek-redactie heeft intense discussies gevoerd over hoe met deze XS architectuurprojecten om te gaan, hoe ze te beoordelen.

Veel van deze projecten hebben op het eerste gezicht het karakter van een folly, een kleine en ongevaarlijke vingeroefening. Maar ook het belang van kleine vingeroefeningen kan groot zijn. Deze kleine projecten ontsluiten grote aandachtsvelden. Zo is in de bakstenen keupel van Inbo een bijzondere aandacht voor het materiaal, het maken en het detail te onderkennen. Uit het piepkleine gebouw spreekt een oprechte fascinatie van de nog jonge projectarchitect Marjolein van Eig met het doorgronden van het maken, met het opnieuw aan de orde stellen van de tektoniek van de architectuur in al haar esthetische zeggingskracht.

their projects as the outcome of complicated negotiations between various players who approach the process from different conceptual and evaluative frames of reference. In itself this is nothing new. Architecture has always been the outcome of stratified fields of influence and of negotiations between various players. What is remarkable now is the extent to which this negotiating characteristic has become a key concern of the strategies developed by architects. Architecture involves overcoming resistance and that resistance forces architects to adopt new positions and develop different approaches.

XS

Small-scale interventions are another trend we encountered in the 2013 entries. The project by Ronald Rietveld (RAAAF) and Frank Havermans on the former Soesterberg military air base and the small tea pavilion by Inbo architects on De Overplaats estate in Heemstede are two typical examples. The editors debated long and hard about how to deal with these XS architectural projects, how to evaluate them.

At first glance, many of these projects have the character of a folly, a small and innocuous finger exercise. But even a small finger exercise can have considerable significance. These small projects open up major areas of concern. Inbo's brick pavilion, for example, reveals exceptional attention to the material, to making and to detail. The tiny building conveys the genuine fascination of the still young project architect, Marjolein van Eig, with exploring the process of making, with focusing once more on the tectonic of architecture in all its aesthetic eloquence.

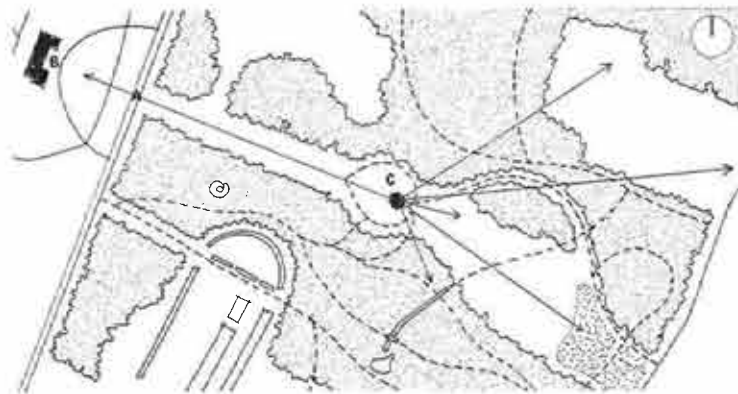
A quite different area of concern is broached by Rietveld and Havermans' Secret Operation 610. The black monsters' fascination lies not just in its futuristic form, but more especially in the fact that this mobile structure repeatedly changes its position and in so doing addresses the issue of the relationship between architecture and its surroundings from a new perspective.

Inbo

Koepel op De Overplaats Folly on De Overplaats

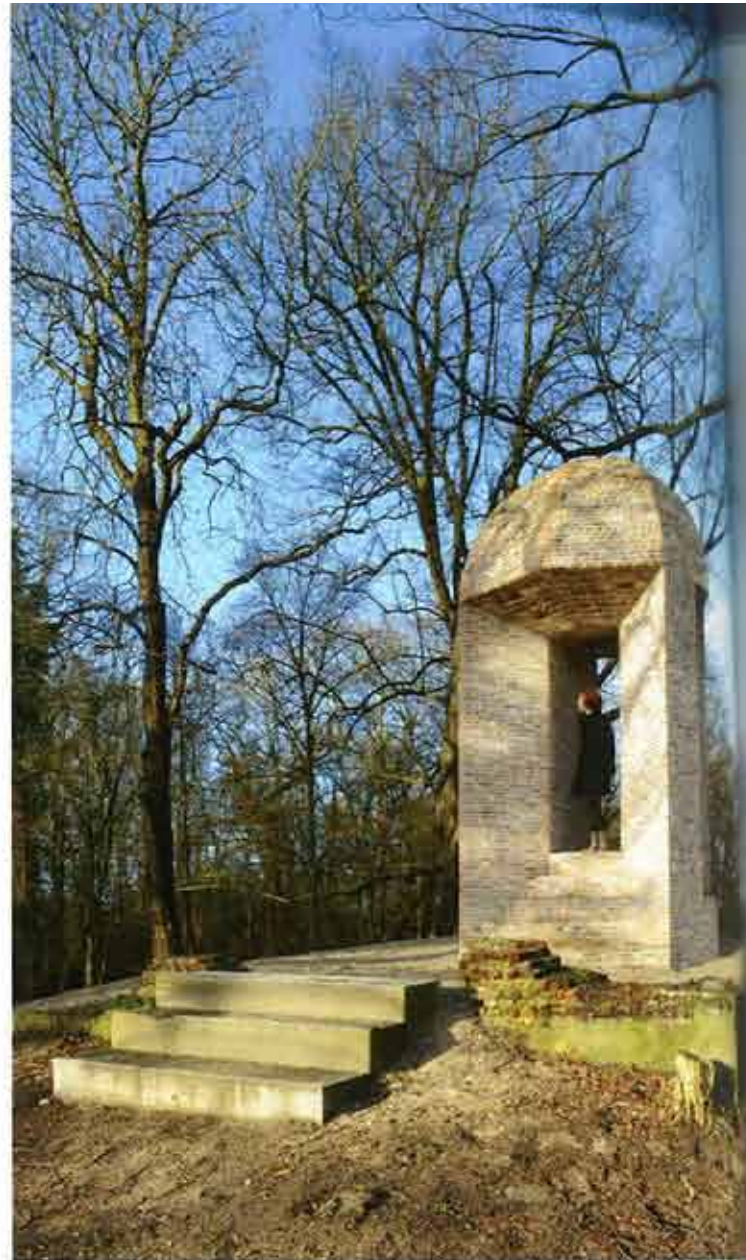
Herenweg 5
Heemstede

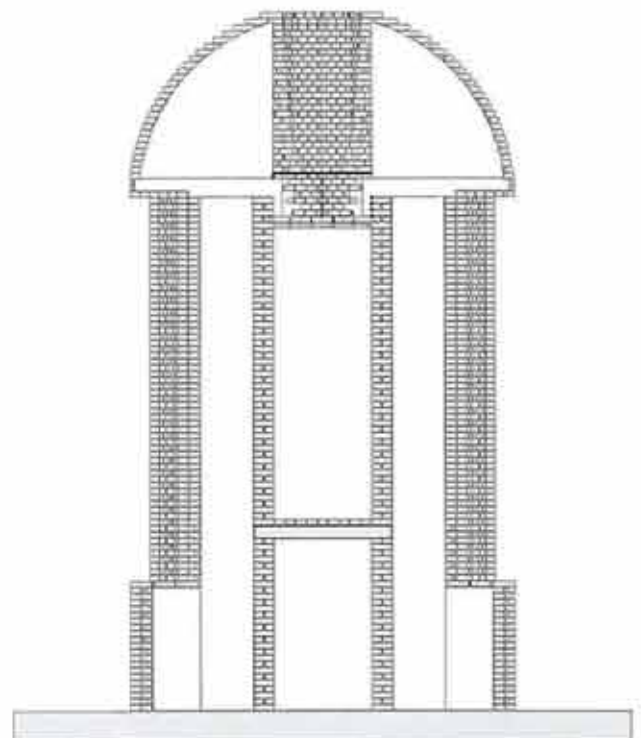
Situatie/Site plan

- A Herenweg
- B Landgoed Hartekamp/Hartekamp Estate
- C koepel/folly

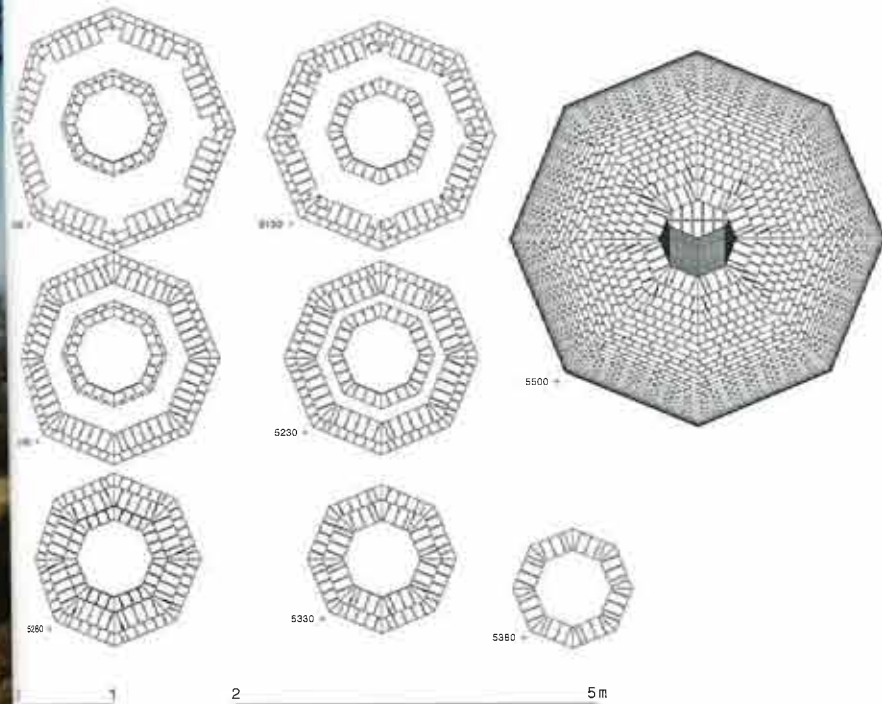
Foto's/Photos: Allard van der Hoek

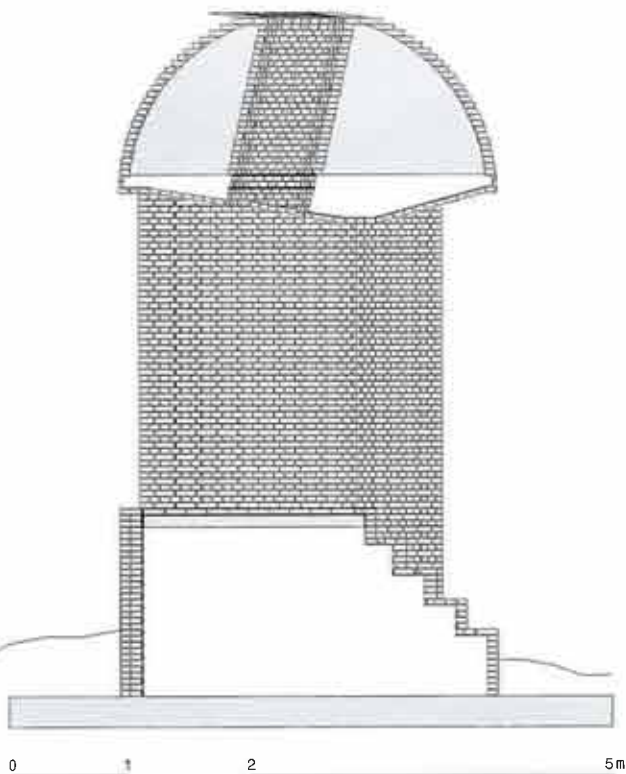
Doorsnede/Section

Wetse/werklagen/Masonry

Doorsnede/Section

De Overplaats vormde voorheen de tuin van landgoed de Hartekamp in Heemstede; beide terreinen werden van oudsher door de Herenweg van elkaar gescheiden. De tuin werd in de achttiende eeuw in rationele stijl aangelegd en uit deze periode stamt ook de oude theekoepel. De zichtlijn tussen het landhuis en de theekoepel op De Overplaats onderstreepte de onderlinge verbondenheid tussen beide terreinen. In de loop der jaren verdween de samenhang en brandde de theekoepel als gevolg van vandalisme af. Landschap Noord-Holland heeft het herstel in 2005 opgepakt en schreef een prijsvraag uit voor het ontwerpen van een eigentijdse blikvanger op deze cultuurhistorisch waardevolle plek.

In de negentiende eeuw is De Overplaats in de Engelse landschapsstijl ingericht; conform deze richtlijnen staat de strak geregisseerde ontdekking voorop. Bij de nieuwe koepel is hetzelfde principe gehanteerd en spelen zichtlijnen en perspectief een hoofdrol in de beleving. De huidige koepel is een herinterpretatie van de oorspronkelijke achthoekige theekoepel. Het object heeft aan de parkzijde een trap met vijf hoge treden. Pas bij het betreden openbaart zich door een smalle hoge opening de zichtlijn naar het oude hoofdgebouw. Bezoekers kunnen hier vervolgens plaatsnemen om van het weidse uitzicht over het park te genieten. Bij nader inzien ontdekken ze ook een schuine uitsparing in het koepeldak, die een vertekend perspectief op de lucht biedt. De nieuwe koepel oogt als een sculptuur en is minutieus opgetrokken uit gerecyclede ruwe IJsselsteentjes.

Once upon a time De Overplaats was the garden of the Hartekamp estate in Heemstede, but for as long as anyone can remember they have been separated by a highway (Herenweg). The garden was laid out in the rational style in the eighteenth century and the old tea pavilion dates from the same period. The line of sight between the stately home and the pavilion on De Overplaats emphasized the connection between the two. Over the years the connection evaporated and the pavilion burned down as a result of vandalism. In 2005 Landschap Noord-Holland, the provincial landscape protection society, undertook the restoration and held a competition for the design of a contemporary 'eye-catcher' on this important cultural heritage site.

In the nineteenth century De Overplaats was redesigned in the English landscape style, which is characterized by a carefully orchestrated voyage of discovery. This same principle was employed in the design of the new pavilion where sightlines and perspective are crucial to the experience. The current pavilion is a reinterpretation of the original octagonal building. The entrance is on the park side, reached by five high steps. Only upon entering does one become aware of the sightline to the old mansion through a tall and narrow opening. Visitors can take a seat here and enjoy the panoramic view of the park. On closer inspection they will discover an oblique opening in the dome, which gives a distorted view of the sky. The new pavilion looks like a sculpture and is meticulously constructed using recycled rough IJssel brick.

Architectuur

BESPREKING JAARBOEK 2013/2014

Eer het kleine huis

De strijd tussen nieuwlichters en oudgetrouwen is zinloos, staat in het jaarboek *Architectuur in Nederland*. Het is tijd om de middenweg te omarmen.

Door **Kirsten Hannema**

Verrassen - het is doorgaans niet de sterkste kant van het jaarboek *Architectuur*, dat al ruim een kwart eeuw de dertig beste gebouwen van het jaar bundelt. Maar vorig jaar wist de nieuwe redactie bestaand uit architectuurcriticus Linda Vlassenrood, ontwikkelaar Edwin Oostmeijer, universitair hoofddocent Tom Avermaete en architect Hans van der Heijden, een relletje te ontketenen. Want wat bleek: alom geëerde werk van twee van Nederlands beroemdste bureaus - University College Amsterdam van Mecanoo, De Boekenberg van MVRDV - was niet in het jaarboek opgenomen. In een open brief aan de redactie vroeg Winy Maas, de M van MVRDV, om opheldering. Een reactie bleef uit.

Nu, met de verschijning van de 27ste editie van het jaarboek, krijgt Maas toch nog een antwoord, in de vorm van het motto op de eerste pagina, een citaat van de Italiaanse architect Vittorio Magnago Lampugnani. Kort gezegd betwijfelt Lampugnani of de vernieuwingsdrang van architecten wel prijzenswaardig is. De redactie moet vorig jaar dezelfde twijfel hebben gehad over de Boekenberg. In deze bibliotheek vormen boekenkasten een 'berg', waarover een glazen stolp is geplaatst. De boeken staan letterlijk 'in de etalage'. Zonder meer vernieuwend, maar dus ook goed? Kennelijk niet.

Misschien dat de redactie het achteraf laf vond om op zo'n manier commentaar te geven. Dit jaar kiest zij voor een andere aanpak. MVRDV staat wel in het jaarboek, met de omstrede Glazen Boerderij in Schijndel. Voorzien van kritiek. Als de print van een Brabantse boerderij op het glazen winkelgebouw ironisch is bedoeld, is dit 'de absolute nullijn in de betekenisverlening van de moderne architectuur', schrijft architect Hans van der Heijden. En ook De Rotterdam van Rem Koolhaas wordt niet onverdeeld positief besproken; de kozijnen zijn lomp uitgevoerd, de appartementen recht-toe-rechtaan in een toren gepropt, aldus Oostmeijer.

Meer dan de gewoonlijke top-30 lijkt dit jaarboek een poging het architectuurdebat aan te zwengelen. Want als 'vernieuwend' niet langer de norm is voor goede gebouwen, wat dan wel?

Een voor de hand liggend antwoord zou zijn: niet-vernieuwend. Ofwel: retro-architectuur. Juist deze manier van denken, in tegenstellingen, stoort de redactie. Al decennialang lijkt de Nederlandse architectuur verdeeld in twee kampen: de op verandering gerichte super-

De opdrachten zitten nu niet in theaters, musea en wolvenkrabbers, maar in betaalbare koop- en sociale huurhuizen

modernisten (MVRDV, Koolhaas), tegenover de post-modernisten (Sjoerd Soeters voorop), die vinden dat vroeger alles beter was. Hun 'stijlrijd' is zinloos, stelt Van der Heijden in zijn essay. Beter zou het zijn een middenweg te zoeken. Deze 'mid-denarchitectuur' staat centraal in het jaarboek.

Saa, braaf klinkt het. En op het eerste gezicht oogt de woningbouw misschien ook zo. Maar dapper is het ook, om architectuur die niet sexy maar wel relevant is, aan de orde te stellen. Want dit zijn wel de huizen waarin een nieuwe generatie opgroeit, waar zzp-ers hun eigen bedrijfje beginnen, waar ouderen hun levensavond doorbrengen. Dit zijn de projecten die probleembuurt tot 'prachtwijken' moeten maken. Belangrijk dus, terwijl we er het minst geld aan uitgeven.

Zo bezien zijn deze projecten wel opzienbarend. Met een beperkt budget, maar veel liefde voor materialen, gevoel voor compositie en oog voor detail zijn architecten erin geslaagd om projecten te realiseren, die ver boven de standaard woningbouw uitstijgt.

Neem de rijtshuizen in Brunssum, waarvoor van Jo Janssen en Wim van de Bergh met prefab steenstrips prachtige, warmrode gevels ontwierpen waarachter lichte, loftachtige ruimtes schuil gaan. Huizen die ook nog eens duurzaam zijn, zodat de energierekening van de bewoners laag is. Kijk in Hengelo, waar Korth Tielens een na-oorlogse stadsvernieuwingswijk fraai heeft aangeheeld met kloeke, chocoladebruine baksteen huizen. Of in Amsterdam-Oost, waar Hoogeven architecten een sloop-nieuwbouwproject aangreep om een nieuw buurtplein aan te leggen.

Er is veel te zeggen voor deze 'allegaagse' architectuur. Vanwege de crisis zitten de opdrachten nu niet in theaters, musea en wolvenkrabbers, maar in betaalbare koop- en sociale huurhuizen. Talloze scholen kampen met achterstallig onderhoud; die moeten gerenoveerd worden. En gezien het gebrekaan geld is het aannemelijk dat er verder gekort zal worden op de budgetten.

De vraag is alleen: is Nederland klaar voor alle-daagse architectuur? Zijn wethouders bereid om prestigieuze projecten definitief naast zich neer te leggen en zich te richten op de bulk in de bouw? Geloven ontwikkelaars nog in plannen zonder conceptueel verhaal of romantische referenties? Zullen kopers 'architectuur die nergens over gaat' op waarde kunnen schatten?

Met de keuze voor de cover, de hoofdprijs van het 'NK architectuur' zoals het jaarboek wel genoemd wordt, had de redactie een statement kunnen maken, haar betoog kunnen onderschrijven. Dat uiteindelijk niet een woningbouwproject de onslag siert, of - als het dan toch een landmark moet zijn - het 'stedelijk icoon' Rozet (Neutelings Riedijk architecten), maar de meer mediagenieke Rotterdam, is veelzeggend.

Architectuur in Nederland - Jaarboek 2013/2014. Samenstelling Tom Avermaete, Hans van der Heijden, Edwin Oostmeijer, Linda Vlassenrood
nai/O uitgevers

Formaat XS

Nadat Rem Koolhaas in zijn boek *S, M, L, XL* uit 1995 het begrip 'bigness' had geïntroduceerd, ging jarenlang de aandacht uit naar grote gebouwen. Voorlopig hoogtepunt is De Rotterdam, met 160 duizend vierkante meter vloeroppervlak het grootste gebouw van Nederland. Opvallend in dit jaarboek is de introductie van de categorie XS-projecten. Deze kleinschalige interventies raken aan grotere thema's. Zo laat de theekoepel die Inbo in Heemstede bouwde, een bijzondere aandacht zien voor het materiaal, het maken en het detail. Het bouwwerk is opgetrokken uit gerecyclede bakstenen.

De Glazen Boerderij in Schijndel, door MVRDV architecten.

Foto Daria Scagliola & Stijn Brakkee

Sociale woningbouw in Brunssum, door Jo Janssen en Wim van den Bergh.

Foto Kim Zwarts

Woningbouw in de wijk Berflo Es Zuid, Hengelo, door Korth Tielens.

Foto Stefan Müller